

กลวิธีการใช้ภาษาและการสื่อความหมายทางสังคมในบทสູ່ขวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน

Language Strategies and Social meaning communication in the text of Soo Kwan Chants Isan

ชาญยุทธ สอนจันทร์¹
Chanyuth Sonjan¹

Received: 12 March 2024

Revised: 26 May 2024

Accepted: 12 June 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการใช้ภาษาและการสื่อความหมายทางสังคมในบทสູ່ขวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน โดยวิธีดำเนินการวิจัยเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจงจากศึกษาเอกสารโบราณ อักษรธรรมอีสาน จำนวน 15 สำนวน และเอกสารตัวบทสื่อสิ่งพิมพ์ จำนวน 4 ฉบับ มาเป็นข้อมูลในการศึกษาวิเคราะห์แบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1 กลวิธีการใช้ภาษาในบทสູ່ขวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน มีกลวิธีทางภาษา 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) กลวิธีการใช้ภาษาด้านรูปแบบคำประพันธ์ 2) กลวิธีการใช้ภาษาด้านการนำเสนอเนื้อหา 3) กลวิธีการใช้ภาษาด้านการใช้คำประพันธ์ 4) กลวิธีการใช้ภาษาด้านสำนวนโวหาร 2. การสื่อความหมายทางสังคมในบทสູ່ขวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน มีการสื่อความหมายทางสังคม 2 ลักษณะ คือ 1) การสื่อความหมายว่าด้วยแนวคิดด้านคติความเชื่อ ประกอบด้วย การสื่อความหมายว่าด้วยคติความเชื่อแบบดั้งเดิม และการสื่อความหมายว่าด้วยคติความเชื่อแบบพุทธศาสนา 2) การสื่อความหมายว่าด้วยแนวคิดด้านจิตสำนึกเชิงนิเวศ ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

คำสำคัญ: กลวิธีการใช้ภาษา, การสื่อความหมายทางสังคม, สູ່ขวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน

Abstract

This research aimed to study the methods of Language Strategies and Social meaning communication in the text of Soo Kwan Chants Isan. Purposive sampling was used to select 15 versions of Soo Kwan Chants Isan and 4 volumes of printed documents as data for the descriptive analysis study. The results found that 1. Language Strategies in the text of Soo Kwan Chants Isan. There are 4 types of language strategies: 1) strategies for using language

¹ อาจารย์ประจำ, สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

¹ Lecturer, Thai Language, Faculty of Education, Roi Et Rajabhat University.

Email : Chanyuth_s@hotmail.co.th

in the style of writing, 2) strategies for using language in content, 3) strategies for using language in poetry, 4) strategies for using language in rhetoric. 2. Social meaning communication in the text of Soo Kwan Chants Isan. There are 2 types of social meaning communication: 1) communication of beliefs, consists of communication of the meaning of traditional beliefs and the communication of the meaning of Buddhist beliefs. 2) communication of ecological consciousness, consisting of the relationship between humans and supernatural beings and the relationship between humans and nature.

Keywords: Language Strategies, Social meaning communication, Soo Kwan Chants Isan

บทนำ

คำสวดวิญเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีองค์ประกอบทางวรรณกรรมเช่นเดียวกับวรรณกรรมทั่วไป คือมีรูปภาพ เนื้อหา และอื่นๆ ซึ่งคำสวดวิญของท้องถิ่นใดก็จะมีรูปแบบเฉพาะในทางฉันทลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ โดยผู้แต่งจะใช้ถ้อยคำภาษาของคนที่เหมาะสมและไพเราะในส่วนที่เป็นเนื้อหา ถึงแม้วรรณกรรมคำสวดวิญจะเป็นบทสั้นๆ แต่ก็สะท้อนความจริงบางประการเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้น (ประคอง นิมมานเหมินทร์, 2521: 31-32) เช่นเดียวกับ กิ่งแก้ว อุตถากร (2514: 16) ได้กล่าวว่า เนื้อหาของคำสวดวิญ ชี้ให้เห็นหลักศีลธรรม จรรยา อันเป็นความเชื่อ และแนวปฏิบัติของสังคมนั้นๆ คำสวดวิญจึงเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าและน่าสนใจไม่น้อยไปกว่าวรรณกรรมประเภทอื่นๆ

ขณะที่ สายหยุด บัวทุม (2559: 6) ได้กล่าวถึงความสำคัญของบทสวดวิญไว้ว่า บทสวดวิญแบ่งออกได้เป็น 3 ด้าน คือ ด้านแรกเป็นความสำคัญที่มีต่อ “ขวิญ” โดยตรง คือ ความพยายามที่จะเชิญ “ขวิญ” ให้กลับมาอยู่กับเจ้าของโดยผ่านบทสวดวิญ จึงต้องใช้ภาษาที่จะทำให้ “ขวิญ” เข้าใจและใช้น้ำเสียงที่ไพเราะอ่อนหวาน ส่วนด้านที่สองมีความสำคัญต่อเจ้าของขวิญ เจ้าของสัตว์ เจ้าของสิ่งของที่เชื่อว่ามีขวิญประจำอยู่เพราะถือว่าเป็นการรวบรวมพลังใจให้เข้มแข็ง พร้อมทั้งจะ

เดินทางต่อสู้กับชีวิตต่อไป และส่วนความสำคัญอีกด้านนั้น เป็นความสำคัญต่อการศึกษาวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม และความรู้ความสามารถของชุมชนท้องถิ่น และกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สอดแทรกอยู่ในเนื้อหาสาระของบทสวดวิญ

เป็นที่น่าสังเกตว่า บทสวดวิญสำนวนท้องถิ่นอีสาน เป็นมรดกภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่บรรพชนได้ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นและเป็นประเพณีพิธีกรรมที่ผูกติดอยู่กับวิถีการดำเนินชีวิตของคนอีสานมาเป็นเวลาช้านาน การสวดวิญมีการใช้ภาษาที่มีสัมผัสสำนวน มีความไพเราะ และมีเนื้อหาที่สื่อความหมายทางสังคม จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษากลวิธีการใช้ภาษา โดยจะศึกษากลวิธีการใช้ภาษาด้านรูปแบบคำประพันธ์ การนำเสนอเนื้อหา การใช้คำประพันธ์ และสำนวนโวหาร ตลอดจนถึงเนื้อหาที่ปรากฏในบทสวดวิญได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในลักษณะต่างๆ ที่น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นในด้านคติเชื่อ และวิถีคิดเชิงนิเวศ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากลวิธีการใช้ภาษาในบทสวดวิญสำนวนท้องถิ่นอีสาน
2. เพื่อศึกษาการสื่อความหมายทางสังคมในบทสวดวิญสำนวนท้องถิ่นอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง กลวิธีการใช้ภาษาและการสื่อความหมายทางสังคมในบทสູ່ขัวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ สื่อสิ่งพิมพ์ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และอื่นๆ อันเป็นความรู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับบทสູ່ขัวัญ เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูล และแนวทางในการศึกษา

2. แหล่งข้อมูลหรือกลุ่มเป้าหมาย ได้เลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง โดยการสืบค้นเอกสารตัวบทสູ່ขัวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน จากเอกสารโบราณ อักษรธรรมอีสาน ที่กระจายอยู่ตามวัดต่างๆ จำนวน 15 สำนวน ได้แก่ บทสູ່ขัวัญฉบับวัดป่าสักดาราม บ้านท่าม่วง ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 4 สำนวน บทสູ່ขัวัญฉบับวัดสระไตรนุรักษ์ ตำบลนาเวียง อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร จำนวน 4 สำนวน บทสູ່ขัวัญฉบับวัดป่าพุทธเมตตา ตำบลมหาไชย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 4 สำนวน บทสູ່ขัวัญฉบับวัดบ้านดอนเกลือ ตำบลบึงงาม อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 2 สำนวน บทสູ່ขัวัญฉบับวัดไตรภูมิคณาจารย์ ตำบลหัวโทน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 1 สำนวน และจากเอกสารสื่อสิ่งพิมพ์ จำนวน 4 ฉบับ ได้แก่ 1) หนังสือประชุมสุนทรขัวัญโบราณ ของจินดา ดวงใจ และบุญ ปรปູณโณ (2495) 2) หนังสือตำรามรดกอีสาน ของ สวิง บุญเจิม (2534) 3) หนังสือสวดมนต์ สູ່ขัวัญ ของพระครูถาวรธรรมรัตน์ (ม.ป.ป.) และ 4) หนังสือสູ່ขัวัญ: คน สัตว์ พืช และสรรพสิ่ง ในเอกสารโบราณอีสาน เอกสารวิชาการลำดับที่ 25 กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2558)

3. ปรึวรลดถ่ายถอดบทสູ່ขัวัญสำนวนท้องถิ่นอีสานจากเอกสารตัวเขียน จำนวน 15 สำนวน ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานมาเป็นอักษรไทยปัจจุบันเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิเคราะห์

4. การวิเคราะห์ ผู้วิจัยนำเสนอวิจัยข้อมูลในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยชี้ให้เห็นถึงกลวิธีการใช้ภาษาและการสื่อความหมายทางสังคมในบทสູ່ขัวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน

5. สรุปอภิปรายผล และข้อนำเสนอผลการศึกษา ผู้วิจัยได้เชื่อมโยงถึงการนำแนวคิดทฤษฎีกลวิธีทางใช้ภาษาและการสื่อความหมายทางสังคมในแง่มุมต่างๆ

จากการศึกษากลวิธีการใช้ภาษาและการสื่อความหมายทางสังคมในบทสູ່ขัวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน ทำให้เห็นถึงกลวิธีการใช้ภาษาและการสื่อความหมายในลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

ผลการวิจัย

1. กลวิธีการใช้ภาษาในบทสູ່ขัวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน

จากการศึกษาเอกสารตัวบทวรรณกรรมบทสູ່ขัวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน ทั้งที่เป็นเอกสารตัวบทที่เป็นเอกสารโบราณที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานและเอกสารสื่อสิ่งพิมพ์ พบว่าผู้ประพันธ์มีการใช้กลวิธีการใช้ภาษาในลักษณะต่างๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

1.1 กลวิธีการใช้ภาษาด้านรูปแบบคำประพันธ์

จากการศึกษาตัวบทสູ່ขัวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน พบว่า รูปแบบการประพันธ์บทสູ່ขัวัญทุกบทมีการแต่งคำประพันธ์ในลักษณะร่ายยาว ซึ่งการแต่งวรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่จะนิยมแต่งการประพันธ์แบบร่ายยาวเป็นสำคัญ จารุบุตร

1.2) กล่าวถึงการขอพร เป็นการอารัมภบทอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพบูชาขอพรให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ปกป้องรักษาคุ้มครองเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล เช่น

“โอมข้าวสารีเมตเตียวเป็นแสนหน่อ แลหน่อแลแสนลำแลลำแลแสนป้อง แลป้องออกเป็นแสนหวง โอม พุทฺโธ แถนหลวงไซ้ช้อยมาเฮ็ดปองฮั่วข้าว ผุงดูตึกว่าเล้ากว่าคาในเหล้าตึกว่าข้าวทั้งหลาย ตึกว่าผุงตานายทุกบ้าน ขอให้สูงเพียงบัวรวง ให้หอพอข้าง บางเสาเถียง ขอให้เพียงงามเอื้องเถียงเนืองหาเกี้ยวคมบาง...” (สุตขวัณข้าววัดป่าสักการาม อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด)

“ศรีศรี ปะฐะพีแผ่นฮาบ ผู้ข้ากราบสามทีได้เล่าข่าวดีหลังใหญ่ เอาข่าวมาใส่อาศัย มาแต่ใเสาหลังนี้ ตั้งแต่ก็มาบ่เห็น แม่นผู้ใดเข็นมาแ่วแม่นไผแก่มาหา จึงได้มากุณค่า ข้าวพันตำใส่บ่เต็มตอกเสาเข็มและเสาแฮก เศรษฐีแทกตงขวาง จึงเอมวาทก่อ เล้าข้าวพระยาอินทร์ไผ่ได้กินข้าวในเล้าฮอดพระเจ้าทรงธรรม” (สวิง บุญเจิม, 2534: 368)

2) ส่วนเนื้อหา คือ ส่วนที่กล่าวถึงรายละเอียดจุดมุ่งหมายของบทสุภาษิตที่ต่อเนื่องมาจากส่วนที่เป็นอารัมภบท เป็นส่วนที่มีการขยายความมาจากการอารัมภบทอย่างต่อเนื่องกัน ส่วนเนื้อหาทั้งหมดในบทสุภาษิต ซึ่งประกอบด้วย 5 ส่วน ได้แก่

2.1) เนื้อหาที่กล่าวถึงการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ประพันธ์มักกล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อให้สำรวจจุล่งไปด้วยดีและให้เกิดความเป็นสิริมงคลหรือเป็นสักขีพยานในการประกอบพิธีกรรม เช่น

“ไชยะตุภังค์ไชยะมังคละ ให้เจ้ามีเตชูอานุภาพ ผาบแพ้วข้าเล็กศรีตรูหายเคราะห์หายนามหายพยาธิโรคฯ ให้เจ้าได้เป็นท้าวเป็นพระยาปากเข็ดปากยา เงินค่าให้เจ้าได้มีหมื่นฮ้อย ช้อยข้าให้เจ้าได้มีหมื่นคน บัดนี้ช้อยจักเชิญควงบน

ควงขาวหัว ลงมาควงฟ้าควงขาวกลงมาให้หมตชูหน้ากับทั้งเจ้ามาดฟ้ากาบกาแห่ง ลงมาตั้งหัวผีให้พ่ายลงบายหัวผีให้นองให้ผีตายกองจึงขอนให้ผีตายไขว่ดั่งขนอนตาล บัดนี้ช้อยจักเชิญพระกิดเจ้าฮือบย้านาน บัดนี้ช้อยจักเชิญพระพานเจ้าเฮ้ออย่าเข้ามาฮอดแล้วช้อยช้อยคุณขวัญอย่างให้ค้อยให้เหียงทางใด...” (อนุรักษ์เอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2558: 59)

2.2) เนื้อหาที่กล่าวถึงข้อความกล่าวห้าม คือ เนื้อหาที่พรรณนาถึงสิ่งที่ไม่ควรทำ สถานที่ที่ไม่ควรอาศัยอยู่ หรือสถานที่ต้องห้าม เพราะเป็นสถานที่น่าสะพรึงกลัว และมีสิ่งเร้นลับ เช่น ภูตผี ปีศาจ ผีสง นางไม้ สิ่งเร้นลับ หนองน้ำ เกื่อนถ้ำ

“...ขวัญเจ้าไปเที่ยวเล่นหิมะวันป่าไม่ใหญ่ ขวัญเจ้าไปเที่ยวเล่นไพรหนาพนามาสขวัญเจ้าไปเห็นปราสาทหมื่นห้องทองเหลืองสง่าศรีเห็นนารีแย้มแหม่นาเขาเกาะให้ดาว ขวัญเจ้าสาวเห็นบ่าวน้อยชายชูให้ดำวมา ว่ามาเยอขวัญเอย ขวัญเจ้าไปเที่ยวค้าแดนไกลประเทศต่าง ขวัญเจ้าอย่างข้ามน้ำทะเลกว้างย่านไกล กะให้หมาสามมี่นี้วันนี่ว่ามาเยอขวัญเอย ขวัญเจ้าไปทางกำตอนเหนือหาเที่ยว ไปคนเดียวและเล่นฮิดแลให้ดำวมา...” (สวิง บุญเจิม, 2534: 322-323)

2.3) เนื้อหาที่กล่าวถึงการเรียกขวัญเป็นส่วนสำคัญหรือเป็นหัวใจของการสู่ขวัญที่บทสุภาษิตทุกบทจะต้องมีกลวิธีการเรียกขวัญมีอยู่หลายลักษณะ การเชิญขวัญ การอ้อนวอนหรือการขอร้องขวัญ ตลอดจนการข่มขวัญ เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่กับตนเอง เช่น

“...ขวัญ 32 ขวัญ ให้เข้ามาเข้า 32 ขวัญ ขวัญให้เข้ามาโฮม มาสู่สมในเนื้อ มาสืบเชื้อในคิง ผ้าผืนลายเผือเจ้าก็มี เสื้อหลายสีหลากหลายล้อมกิม ของกินดีคือไข่ต้มก็มี หมากส้มผลผลา

ก็มี เหล้ายาและกล้วยอ้อยก็มี สวรรค์สร้อยเครื่อง
ระงระงก็มี แหวนขำมะโฮงสุบสอดก้อยก็มี ขอดีๆ
มีหลายหลาก ทั้งเหมียงหมากเคี้ยวแดงๆ ทั้งมัน
แซงและมันอ่อน กล้วยอ้อยก้อนวางเป็นถัน น้ำมัน
จันทร์หอมลูปไล้ มีทั้งฮวดดอกไม้สุบเกล้าเกศา
มีทั้งดวงมาลาหอมห่วงเข้า มีทั้งดอกคัตเค้าบาน
จุมจี ตกแต่งดีจึงได้เชิญขวัญเจ้า หมอเฒ่าเฒ่าจ้อยๆ
ขวัญน้อยให้ตำมา ว่ามาเยอขวัญเอ๋ย...” (สวิง
บุญเจิม, 2534: 321)

2.4) เนื้อหาที่กล่าวถึงวัตถุเครื่องขวัญ
เครื่องขวัญเป็นวัสดุอุปกรณ์หรือสิ่งของที่ใช้
ในการประกอบพิธีการสู่ขวัญ ที่มีการจัดเตรียมไว้
อย่างพร้อมเพรียง ผู้สู่ขวัญจะพรรณนาถึงอุปกรณ์
ต่างๆ ที่ใช้ในการสู่ขวัญ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร
คาวหวาน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ข้าวตอกดอกไม้
เครื่องประดับตกแต่ง เช่น

“...ขวัญ ตุ๊กตางัดขันทายให้หา
ย่ามีทั้งหมากพริก แลขิงข่ามีทั้งเกลือ แลเทียมคั่ว
มีทั้งผักบัวและหัวสีใคร มีทั้งหมากไม้กล่า พลุใบ
แลกล้วยอ้อยมีทั้งเบี้ยฮ้อยแลแพรวา มีทั้งเหล้า
ไหคาแลน้ำยาขมเต็มกอง มีทั้งข่องแลหวีสมบัติมี
พอดือ ย่าจตั้งไปหาสมบัติรำบไล้ ย่าจได้เอามากัน
มีทั้งน้ำมันจันทร์แลสมป่อยมีทั้งน้ำข่ามันอ้อยดา
ขวัญ...” (สุดขวัญหม่อหนึ่ง วัดป่าสักดาราม อำเภอ
เสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด)

2.5) เนื้อหาที่กล่าวถึงลักษณะของ
ขวัญ คือ ขวัญที่ประจำอยู่ในส่วนต่างๆ ของคน สัตว์
สิ่งของ ผู้ประพันธ์มีกลวิธีในการพรรณนาลักษณะ
ของขวัญ 32 ขวัญ ให้กลับคืนเข้ามาประจำอยู่ใน
ส่วนต่างๆ ของร่างกายปกติ เช่น

“...ขวัญหัวให้มาอยู่หัวขมเกล้าจ่าย
ขวัญเกล้าให้มาเกล้าขมคิง ขวัญคิงให้มาอยู่คิงละมัย
ขวัญไหล่ให้มาอยู่ไหล่สะมังสัง ขวัญตั้งให้มาอยู่
ตั้งชะแย้ม ขวักแก้มให้มาอยู่แก้มสะมอลอ ขวัญคอ
ให้มาอยู่คอพิพาก ขวัญปากให้มาอยู่ปากเจรจา

ขวัญตาให้มาอยู่ตาดูแจ่ม ขวัญผู้สาวไปเข็มฝ้าย
เดือนหงายก็ให้มา...” (จินดา ดวงใจ และบุญ
ประปณโณ, 2544: 15)

3) ส่วนลงท้าย หมายถึง ส่วนสุดท้าย
ของบทสู่ขวัญ หรือส่วนปิดท้ายของบทสู่ขวัญ
เป็นส่วนที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงการอวยพรหรือ
ให้พรแก่เจ้าของขวัญให้ประสบแต่ความสุข
ตลอดถึงการขอพรให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีความสุข
ตามสิ่งที่ตนปรารถนา เช่น

“...ขอจงให้อุดมด้วยจตุรพิธพรชัยทั้งสี่
ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ อะโรคยาอัน
ถ้วนห้า ปฏิภาณอันถ้วนหก อธิปไตยอันถ้วนเจ็ด
จงเสด็จลงมาภิเษกยังชั้นชั้นดานแห่งเจ้าอาวาส
และภิกษุสามเณรเจ้า トラบต่อเข้าสู่พระนිරพาน
ทุกตนทุกองค์ ก็ข้าเทอญ” (สวิง บุญเจิม, 2534:
344)

1.3 กลวิธีการใช้ภาษาด้านการใช้คำ
ประพันธ์

คำประพันธ์ คือ คำที่มีการใช้ศิลปะการใช้
ถ้อยคำของผู้ประพันธ์เพื่อให้เกิดความไพเราะกิน
ใจ จากการศึกษา พบว่า ผู้ประพันธ์มีกลวิธีการใช้
คำประพันธ์ในลักษณะต่างๆ ประกอบด้วย การใช้
คำซ้ำ การใช้คำซ้อน การใช้คำมีเสียงเสนาะ การ
ใช้คำหลากหลาย การใช้คำภาษาบาลีและภาษาถิ่น
ดังนี้

1) การซ้ำคำ จากการศึกษาพบว่า มีการ
ใช้คำซ้ำ 2 ลักษณะ ได้แก่

1.1) การซ้ำคำ เป็นการซ้ำคำที่เป็น
คำติดต่อเนื่องกันหรือชิดกัน ซึ่งเป็นคำที่อยู่ในวรรค
เดียวกัน เช่น ศรีๆ ต่างๆ จี้จี้ๆ แจ้วๆ ต่างๆ นานา
ดูเตื่อดูเตื่อ ลีลาลีลา ลีลายลีลาย

1.2) การซ้ำคำกลุ่มคำเดียวกัน เป็น
การซ้ำคำที่มีคำอื่นหรือข้อความอื่นมาคั่น ซึ่งเป็น
การซ้ำคำที่อยู่ต่างวรรคกัน โดยการซ้ำคำในกลุ่มคำ

ที่มีความหมายเดียวกันสื่อสารในเรื่องเดียวกัน ผู้ประพันธ์ต้องการจะบรรยายเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เป็นเนื้อหาเดียวกันด้วยการจำแนกรายละเอียดของเนื้อหาออกไป เช่น *บางพ่องปรารถนาเฮียงฮัดตัดผัดสัพพัญญุตญาณการเป็นพระ บางพ่องนั้นปรารถนาเป็นถวยคำแลเศรษฐีสมบัติมีปองมากรัตตนหลายเนืองนองเงินคำพองมากนับร้อยสิ่งอสงไข* บางพ่องปรารถนาเป็นอินเป็นทิพรหมทิปัตติราช

2) การซ้อนคำ หมายถึง การนำเอาคำมูลที่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมาซ้อนกัน ทำให้เกิดเป็นคำใหม่ที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำเดิม จากการศึกษาพบว่า มีการคำซ้อน 3 ลักษณะ ได้แก่

2.1) การซ้อนคำภาษาถิ่นอีสานกับไทยมาตรฐาน เช่น *มีอนันันัน ข้อยข้า พบพ้อ เสือสาด ตาลปัตรวีพัต ฌญาปัญญา*

2.2) การซ้อนคำภาษาบาลีกับภาษาไทยมาตรฐาน เช่น *อุทรทอ้ง หมูนกสกุณา แก้วมณีโชติ บิตามารดาพ้อมแม่ วัวอุสภ วินาสฉิบหาย ชื่นช้อยโสภา โศกเศรำโศกา*

2.3) การซ้อนคำภาษาบาลีกับคำภาษาบาลี เช่น *พยาริโรคา สักการะบูชา ทุกขเวทนา สุขสวัสตี มิตรสหาย*

3) การใช้คำสัพพจน์ หมายถึง คำที่มีเสียงเสนาะ เป็นคำที่มีเสียงเกิดจากอารมณ์ หรือจากการเลียนเสียงธรรมชาติ ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้คล้อยตามและนึกเห็นภาพตาม ทั้งได้ความรู้สึกเสนาะในน้ำเสียงซึ่งเป็นความบันเทิงอย่างหนึ่ง ซึ่งทำได้หลายวิธี เช่น เล่นอักษร เล่นสัมผัส การซ้ำคำ และการเลียนเสียงธรรมชาติ จากการศึกษาพบว่า มีการใช้คำที่มีเสียงเสนาะอันสื่อให้เกิดความรู้คล้อยตามและนึกภาพ ซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลาย เช่น *ฝนตกฮวย (ฝนตกโปรยปราย), ซีแซวแลซีซา (ลักษณะอาการที่หนาแน่น), เวียน*

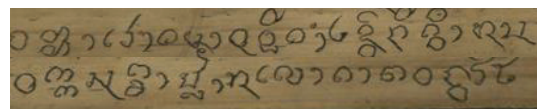
ซ้ายอยู่ลีลาๆ เวียนขวาอยู่ลีลาๆ (ลักษณะอาการวกไปวนมา), ตีเตาะและตีต้อยตีค่อยๆ และตีแอง (ลักษณะการตีบางสิ่งบางอย่าง)

4) การใช้คำหลากคำ หมายถึง การใช้คำที่มีความหมายเดียวกัน แต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปของคำบางคำให้เป็นคำอื่น หรือให้มีรูปศัพท์ต่างกันออกไป จากการศึกษาพบว่า มีการใช้คำหลากคำอยู่อย่างหลากหลาย มาสู่สมในเนื้อมาสืบเชื้อในคิง (เนื้อกับคิง มีความหมายเดียวกัน), มีทั้งฮวด ดอกไม้สุบเกล้าเกศา มีทั้งดวงมาลาหอมห้วงเฮ้า (ดอกไม้งับมาลา มีความหมายเดียวกัน), ตาออนซอนตอนพระห่ม บ่ได้จ่มเสียดายเอาถวยผู้ประเสริฐ (พระกับผู้ประเสริฐ มีความหมายเดียวกัน) เป็นจอมธรรมเทวราช อยู่ปราสาทนาอินทร์พรหม (จอมธรรมเทวราชกับอินทร์พรหม มีความหมายเดียวกัน)

5) การใช้คำภาษาบาลีและภาษาถิ่นสำนวนภาษาที่ใช้ในการประพันธ์คือภาษาทองถิ่นอีสานเป็นหลัก โดยผู้ประพันธ์มีกลวิธีในการสื่อสารด้วยภาษาทองถิ่นอีสานและและใช้ภาษาบาลีเข้ามาปะปนอยู่ในบางช่วงบางตอน เช่น

“ศรี ศรี สิทธิพระพร บวรแวนวิเศษ อดิเรกเตโช ชะยะตุ ภาะวัง ชะยะมังคะลัง ชะยะมหามงคลมือแม่่วันดี วันดีเถอะมุตตะโชค” (สวิง บุญเจิม, 2534: 321)

เป็นที่น่าสังเกตว่า หากพิจารณาตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีมาตรฐานพบว่า การเขียนคำภาษาบาลีที่ปรากฏในบทสุภาษิตสำนวนอีสานจากเอกสารโบราณ มีการประกอบคำภาษาบาลีที่ผิดแผกแตกต่างไปหลักการของความถูกต้องในการประกอบคำภาษาบาลีมาตรฐาน เช่น

- จตุตาโร ทมมาวุทธิ ทำ 4 ดวงนี้คือวา อายุ วรรณ สุขชา ผลา อโลคา พว ถวร 5 (คำปริวรรต)

- จตุตาโร ฐมมาวุฒุนติ ธรรม 4 ดวงนี้คือว่า อายุ วรรณ สุข พล อโรคา ภว ถ้วน 5 (คำภาษาบาลีมาตรฐาน)

จะเห็นได้ว่าคำภาษาบาลีที่เขียนไว้ในเอกสารโบราณ จะเขียนไม่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีมาตรฐาน เช่น ฐมมาวุฒุนติ (ภาษาบาลีมาตรฐาน) ก็จะเขียนเป็น ทมมาวุทธิ หรือคำว่า ธรรม ก็เขียนเป็น ทำ เป็นต้น ซึ่งวิธีการเขียนเช่นนี้เป็นการเขียนตามเสียงของภาษาโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องตามหลักการเขียนคำภาษาบาลี

1.4 กลวิธีการใช้ภาษาด้านสำนวนโวหาร

สำนวนโวหาร หมายถึง ศิลปะการใช้ภาษาอันเป็นปฏิภาณไหวพริบทางภาษาของผู้ประพันธ์อันเป็นความงามทางภาษาที่แสดงออกถึงสำนวนภาษาเพื่อให้เกิดความไพเราะ และมีเนื้อหาที่สมบูรณ์ ชัดเจน จากการศึกษา พบว่า ผู้ประพันธ์มีกลวิธีการใช้สำนวนโวหาร ได้แก่ บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และอุปมาโวหาร

1) บรรยายโวหาร บทสູ່ขวัญสำนวนอีสานมีการใช้โวหารแบบการบรรยายไว้อย่างหลากหลาย โดยผู้ประพันธ์ได้อธิบายเรื่องราวโดยถ้ถ้วนด้วยภาษาอีสานแบบง่าย ๆ เช่น

“ศรีศรียามเมื่อเจ้ามาถือปฏิสนธิหน้าแม่มา
นี้ ถ้วนแก่ได้แก้อเดือน ขึ้นเมื่อเฮือนว่าปวดท้อง ผุง
พี่น้องขึ้นมาหา ผุงสูงตาขึ้นมากล้า เบิงแม่เจ้าข้า
ปวดอยู่ออนซอน แม่เจ้านอนแล้วลุก แม่เจ้าเฮ็ด
ซีซุกสีเสียนเหมือนใจจักหลูด” (จินดา ดวงใจ และ
บุญ ปริบูรณ์, 2544: 14)

2) พรรณาโวหาร บทสູ່ขวัญสำนวนอีสานมีการใช้โวหารแบบการพรรณนาไว้อย่างหลากหลาย โดยการใช้ภาษาอีสานที่สละสลวย

เห็นภาพจนพรรณนารำพันถึงสิ่ง ต่าง ๆ ตามประสบการณ์หรือตามจินตนาการของผู้ประพันธ์อันทำให้ผู้ฟังเกิดจินตนาการคล้อยตามไปด้วย เช่น

“บัดนี้ข้าจักเขยเอาขวัญเจ้ากุมารกุมารี
อ่อนน้อย หน้าชื่นช้อยโสภา ขอัญเชิญเทพดาตน
องอาจ ตนรักษาเทวารราชราชภูริหมุ่ณิกร ขอให้
มาช่วยวรเอาขวัญอ่อนน้อย ขวัญหลานไปตกหล่น
แลพงไพรก็ให้ไปนำเอามา ว่ามาเยอขวัญเยอขวัญ
เจ้าไปเล่นน้ำแมนที ก็ให้มาอย่าช้า ขวัญเจ้าไป
เที่ยวค้าเมืองผีกี่ให้มาสามมื่อนี้วันนี้” (พระครูถาวร
ธรรมรัตน์, ม.ป.ป.: 31)

3) เทศนาโวหาร บทสູ່ขวัญสำนวนอีสานนอกจากจะมีการใช้โวหารแบบบรรยายและการพรรณนาแล้ว ยังมีการใช้โวหารในเชิงสั่งสอนหรือเรียกว่า “เทศนาโวหาร” อันเป็นการให้ข้อคิดคติธรรมอันเป็นหลักการทางคุณธรรมจริยธรรม เช่น

“อันหนึ่ง เจ้าศรัทธาจักกระทำบุญเพื่อ
ให้เป็นคุณแก่พ่อแม่มารดาอันได้เลี้ยงแต่อุทรณ์
เผ็ดฮ้อนแม่คอยกระทำเพียร ฮอดเท่าอายุถึงถ้วน
กำหนดพิสสามาส เจ้าจึงคอยคาดออกจากอุทรณ์
แม่ก็เคี้ยวข้าวบ้อนแลมี้อละ 3 เวลาแลวันละ 3
คาบ” (อนุรักษเอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะ
และวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
2558: 64)

4) สาธกโวหาร คือ การยกเอายกตัวอย่างมาเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจความได้ง่ายขึ้น เนื้อหาในบทสູ່ขวัญสำนวนอีสานมีการยกเอา เหตุการณ์ชื่อตัวละคร คน สัตว์ วัตถุสิ่งของ หรือสถานที่อันเป็นที่รู้จักกันของคนส่วนมากมาเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบกับการอธิบายหรือพรรณนาในเนื้อหาเพื่อให้เห็นภาพให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ชื่อบุคคลในวรรณกรรม ได้แก่ กัณหาชालี ท้าวศรีสุนทร นางเอกไค้ ท้าวสังคิบ นางสีดา มโนราห์ ชื่อสถานที่ ได้แก่ เมืองลังกา เมืองเชียงตุง พนมเปญเขมรต่ำ

นครทรม ปราสาทนครวัด หลวงพระบาง หนอง
กระแสด เขาไกรราษ เขาพระสุเมรุ เมืองแมน
เมืองสวรรคตชั้นฟ้า

5) อุปมาโวหาร เป็นการเปรียบเทียบ
สิ่งสองสิ่งด้วยการยกเอาสิ่งที่จะกล่าวมาเป็นตัวตั้ง
แล้วนำเอาอีกสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบเพื่อให้ภาพ
ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น บทสູ່ขวัญสำนวนอีสานมีการใช้
โวหารแบบการอุปมาโว้ยอย่างหลากหลาย ในบท
สູ່ขวัญมีการเปรียบเทียบสิ่งสองสิ่ง ที่มีการเปรียบ
กับวัตถุสิ่งของที่มีความแข็งแรง หรือบุคคล หรือ
พระเทพเจ้ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ คำเปรียบเทียบ
ประกอบด้วยคำว่า ดัง กว่า ปาน เหมือน ยิ่งกว่า เช่น

“คำสวัสดิ์เจริญแม่ เจ้าขนนและสมเด็จ
มหาราชเจ้า และมหาวีรราชครูเจ้าให้มีอิทธิ
ฤทธิ์ ผญาปัญญาเจ้าตั้งเจ้ามโหสถ ให้ใจอดเพียร
ตั้งเจ้าเดมิย์ให้มีปัญญาตั้งพระยามลิษฐ์ให้เจ้าแก้ว
ได้ตั้งพระยานาคเสน ให้มีผู้นำอารานานามอบเวร
ตั้งพระยาเวสสันดร ให้เจ้ามีอัศจรรย์ตั้งสารีบุตร”
(จินดา ดวงใจ และบุญ ปรปุ่นโณ, 2544: 23)

2. การสื่อความหมายทางสังคมในบทสູ່ ขวัญสำนวนท้องถิ่นอีสาน

บทสູ່ขวัญสำนวนอีสานจัดเป็นวรรณกรรม
อย่างหนึ่งที่สามารถสื่อความหมายที่สะท้อนให้เห็น
ถึงวิถีคิดของผู้คนในสังคมผ่านการเล่าเรื่องในบทสູ່
ขวัญ จากการศึกษาพบว่า บทสູ່ขวัญสำนวนอีสาน
มีการสื่อความหมายทางสังคม 2 ลักษณะ ดังนี้

2.1 การสื่อความหมายว่าด้วยแนวคิดด้าน คติความเชื่อ

การสื่อความในบทสູ່ขวัญสำนวนอีสาน
ปรากฏข้อความซ้าๆ ที่สะท้อนความเชื่อของคนใน
ท้องถิ่นอีสานที่มีลักษณะประสมประสานความเชื่อ
ทางพุทธศาสนา และความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งสามารถ
จำแนกการสื่อความหมายผ่านแนวคิดความเชื่อ
ทางศาสนา ได้ดังนี้

2.1.1 การสื่อความหมายว่าด้วยคติ ความเชื่อดั้งเดิม

ความเชื่อดั้งเดิม หมายถึง คติความเชื่อ
ของชาวบ้านที่เชื่อถือกันมาจากบรรพชนเป็น
เวลายาวนานก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแผ่
เข้ามา จากการศึกษาพบการสื่อความหมายทาง
ความเชื่อดั้งเดิม สามารถจำแนกได้ดังนี้

1) คติความเชื่อผ่านตัวละครแบบดั้งเดิม
ในบทสູ່ขวัญสำนวนอีสานได้ปรากฏชื่อตัวละคร
แบบดั้งเดิมอยู่อย่างหลากหลายที่ผู้ประพันธ์
ได้นำมาเป็นส่วนหนึ่งของการพรรณนาเรื่องราว
ทางวรรณกรรมในบทสູ່ขวัญสำนวนอีสาน ซึ่งชื่อ
ตัวละครดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดการสื่อ
ความหมายเกี่ยวกับคติความเชื่อดั้งเดิมผ่าน
ตัวละคร เช่น นาค แถน ขุนบรม ผีปู่ตา ผีตาแฮก
แม่โพสพ ผีสา เทวดาที่สถิตอยู่ตามสถานที่ต่างๆ
ซึ่งได้สะท้อนให้ภาพของการสื่อความหมายเกี่ยวกับ
ความเชื่อดั้งเดิมที่ผู้คนท้องถิ่นอีสานให้ความเคารพ
ยำเกรงผูกติดอยู่ในระบบความเชื่อ อันเป็นการ
สื่อความหมายทางสังคมที่ผู้คนท้องถิ่นอีสานได้
สื่อความหมายออกมาผ่านตัวละคร โดยเฉพาะ
ความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค ผีปู่ตา ในบริบทสังคม
อีสานมักจะมี ความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค มีพิธีกรรม
บูชาพญานาค ในชนบทชุมชนมักจะมีเทศกาลปู่ตา
ประจำหมู่บ้าน ความเชื่อดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็น
ถึงระบบความเชื่อที่ถูกฝังตัวอยู่ในชุมชนท้องถิ่น
อีสานมาช้านานก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแผ่
เข้ามา ขณะเดียวกับบทสູ່ขวัญก็ยอมรับอิทธิพล
ทางความเชื่อดังกล่าว

2) คติความเชื่อผ่านสถานที่แบบดั้งเดิม
สถานที่แบบดั้งเดิมที่ปรากฏในบทสູ່ขวัญสำนวน
อีสาน เป็นสถานที่เร้นลับอันเป็นที่อยู่อาศัยของ
ภูตผีปีศาจหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นสถานที่
อันน่าสะพรึงกลัวที่ขวัญควรจะต้องหลีกเลี่ยง สถานที่
ดังกล่าว เช่น ต้นไม้ ป่าดงพงไพร ป่ากว้าง

หนองน้ำ แม่น้ำ สระน้ำ วังน้ำ ป่าช้า ถ้า ภูเขา เมืองแมน เมืองฟ้า เมืองเหนือเมืองลุ่ม พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติที่มีอำนาจสิ่งลี้ลับอาศัยอยู่ อันสะท้อนให้เห็นถึงระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ผูกติดอยู่ในวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นอีสานเช่นกัน พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่ที่มีผู้ปกครองรักษาคุ้มครองเอาไว้ โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นหนองน้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำ ตลอดถึงที่ป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ ภูเขา เฝิงผาหน้าถ้ำ ทำชุมชนไม่กล้าที่จะล่วงเกินได้ จึงเป็นพื้นที่อันน่าสะพรึงกลัว บทสวดวิญญูได้สื่อความเห็นถึงพื้นที่แบบดั้งเดิมดังกล่าว มีนัยทางความหมายเกี่ยวมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับบริบทชุมชนท้องถิ่นอีสานที่มีระบบความเชื่อผ่านพื้นที่แบบดั้งเดิมด้วยเช่นกัน

3) คติความเชื่อผ่านวัตถุสิ่งของแบบดั้งเดิม วัตถุสิ่งของแบบดั้งเดิมที่ปรากฏในบทสวดวิญญูเป็นวัตถุสำหรับใช้ในการประกอบพิธีกรรม จะมีทั้งสิ่งของสำหรับใช้สอย บริโภค ของผู้คนในท้องถิ่นอีสาน วัตถุสิ่งของเหล่านี้มีความสำคัญในการประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญอันสื่อความหมายให้เห็นถึงวิถีคิดของความเชื่อแบบดั้งเดิมของผู้คนในท้องถิ่นอีสาน วัตถุสิ่งของแบบดั้งเดิมในบทสวดวิญญูสำนวนอีสานมีอยู่อย่างหลากหลาย เช่น พาดิน พาทอง พาชวิญญู โดกไม้จันทร์ ชัน ไบยอ ไบคุณ แก้วแหวนเงินทอง ดอกไม้ กล้วย ข้าวต้ม เหล้า น้ำเต้าปุง วัตถุสิ่งของเหล่านี้มีความสำคัญในการประกอบพิธีกรรมในการสู่ขวัญ ซึ่งเป็นวัตถุมงคลและวัตถุศักดิ์สิทธิ์แบบดั้งเดิม ที่มีความเกี่ยวพันวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นอีสาน อันมีนัยความหมายทางสังคมเป็นรูปแบบวิถีปฏิบัติอย่างหนึ่งเพื่อทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลในการประกอบพิธีกรรมเป็นการสื่อความหมายเห็นถึง ชุมชนท้องถิ่นอีสานความเป็นมีความอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างมีนัยสำคัญ

2.1.2 การสื่อความหมายว่าด้วยคติความเชื่อแบบพุทธศาสนา

ความเชื่อแบบพุทธศาสนานั้นรวมถึงความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูด้วย โดยผู้ประพันธ์มักจะพรรณนาให้เห็นถึงความเชื่อในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูปะปนกันอยู่ จึงได้จัดอยู่ในความเชื่อประเภทเดียวกัน เป็นความเชื่อพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน การสื่อความหมายผ่านคติความเชื่อแบบพุทธศาสนาสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1) คติความเชื่อผ่านละครแบบพุทธศาสนา ตัวละครแบบพุทธศาสนา เป็นตัวละครฝ่ายพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นคติความเชื่อที่เผยแพร่เข้ามาภายหลังความเชื่อแบบดั้งเดิมในบทสวดวิญญูสำนวนอีสานได้สื่อความหมายให้เห็นวิถีคิดความเชื่อผ่านตัวละครฝ่ายพุทธศาสนาไว้อย่างหลากหลาย เช่น พระพุทธเจ้า พระอินทร์ ท้าวสักกะ เทวดา พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร นาค ครุฑ คนธรรพ์ กุมภภัณฑ์ วิสุกรรม นางธรรณี ภาพของตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา ได้การสื่อความหมายให้เห็นถึงสังคมอีสานมีการนับถือพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูปะปนอยู่ บทสวดวิญญูจึงมักจะยกเอาตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาผีมาประสมประสานกันในระบบความเชื่อของท้องถิ่นชุมชนอีสาน

2) คติความเชื่อผ่านสถานที่แบบพุทธศาสนา สถานที่แบบพุทธศาสนา คือสถานที่อยู่ในการรับรู้แบบพุทธศาสนากระแสหลัก ซึ่งจะมีทั้งสถานที่ตามความเป็นจริงในพุทธประวัติที่เป็นเมืองและสถานที่ในจินตนาการ จากการศึกษาพบว่า บทสวดวิญญูสำนวนอีสานได้สื่อความหมายให้เห็นวิถีคิดความเชื่อผ่านพื้นที่ทางพุทธศาสนาไว้อย่างหลากหลาย เช่น เมืองลังกา เมืองกบิล เมืองพาราณสี เมืองโกสัมพี เมืองราชคฤห์ พระธาตุเจดีย์ เขาไกรราช

เขาพระสุเมรุ เขาจักรวาล เมืองสวรรค์ ดาวดึง เมืองอินทร์ พระศรีมหาโพธิ์ สังสารวัฏ บทสູ່ขวัญ สำนวนอีสานได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานที่ทาง พุทธศาสนาไว้อย่างหลากหลาย เป็นสถานที่ ที่ยึดโยงกับสถานที่ทางพุทธศาสนา ไม่ว่าจะ เป็นชื่อเมืองสำคัญๆ ทางพุทธศาสนา ชื่อเฉพาะที่เกี่ยวกับ ความเชื่อเกี่ยวกับโลก จักรวาล อันเป็นการสื่อ ความหมายการยึดโยงกับพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ถึงแม้บทสູ່ขวัญสำนวนอีสานที่มีการใช้ภาษาถิ่น อีสานที่จะกล่าวถึงสถานที่เฉพาะของชุมชนอีสาน ก็ตาม แต่ก็ยังมีการกล่าวถึงชื่อสถานที่สำคัญๆ ใน ความรู้แบบพุทธศาสนาอยู่ ลักษณะเช่นสะท้อน ให้เห็นการสื่อความหมายถึงความไม่เป็นอื่น จากระบบความเชื่อแบบพุทธศาสนา อีกทั้งได้สื่อ ความหมายถึงสถานที่แบบพุทธศาสนาเป็นยืนยัน ความศักดิ์สิทธิ์ของอำนาจฝ่ายพุทธศาสนาในการ ประกอบพิธีกรรมสູ່ขวัญด้วย

3) คติความเชื่อผ่านแนวคิดด้านหลัก คำสอนทางศาสนา จากการศึกษาพบว่าหลัก คำสอนที่ปรากฏในบทสູ່ขวัญสำนวนอีสานเป็น หลักคำสอนทางพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนที่ มุ่งสอนทั้งทางด้านคุณธรรมหรือศีลธรรมอันเป็น หลักการปฏิบัติสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม ตลอดจนถึงหลักธรรมอันทำให้เข้าใจธรรมชาติหรือ อริยสัจธรรม ทั้งนี้สามารถจำแนกแนวคิดด้าน คำสอนทางศาสนา ได้ดังนี้

3.1) หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูกตเวทิตะ ความกตัญญูกตเวทิตะเป็นคุณธรรมที่ว่าด้วยเรื่องการ รู้จักคุณและการตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ สื่อให้ เห็นถึงความเป็นคนดี บทสູ່ขวัญสำนวนอีสานได้ สะท้อนให้เห็นหลักคำสอนเกี่ยวกับความกตัญญู กตเวทิตะ ดังปรากฏในบทสູ່ขวัญภาค สູ່ขวัญเด็ก น้อย ที่ได้พรรณนาถึงความยากลำบากของผู้เป็น มารดาในการให้กำเนิดตลอดบุตร เพื่อสร้างความ สำนึกเรื่องความกตัญญูกตเวทิตะที่บุตรควรกระทำ ตอบแทนต่อมารดา

3.2) หลักคำสอนเรื่องการรักษาศีล ศีลคือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อยเป็นปกติ อันหมายถึงความประพฤติกายและวาจาให้เรียบร้อย ดึงมาเพื่อรักษาสันติสุขต่อตนเองและผู้อื่นในสังคม แนวคิดเรื่องศีลจึงเป็นข้อปฏิบัติในการให้ความ เคารพ ไม่ล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพทั้งต่อตนเอง และผู้อื่นที่ทุกชีวิตมีความเท่าเทียมกับบทสູ່ขวัญ สำนวนอีสานได้สะท้อนให้เห็นหลักคำสอน เกี่ยวกับการรักษาศีล ดังปรากฏตัวอย่างในบท สູ່ขวัญภาค สູ່ขวัญพระสงฆ์ สູ່ขวัญสามเณร ที่ได้ พรรณนาถึงการปฏิบัติตามฮีตคองประเพณีของ พระสงฆ์มีการรักษาศีล ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เพื่อให้บรรลุมรรคผลนิพพาน

3.3) หลักคำสอนเรื่องการให้ทาน การให้ ทานในที่นี้ได้แก่ อามิสทาน คือ การให้ทานที่เป็น วัตถุสิ่งของ ธรรมทาน คือ การให้สติปัญญาหรือ วิทยาการความรู้ ตลอดจนถึงอภัยทาน คือ การให้ อภัยไม่พยาบาทจองเวรต่อกัน บทสູ່ขวัญสำนวน อีสานได้สะท้อนให้เห็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการ ให้ทานดังจะเห็นได้ว่าในการประกอบพิธีกรรมการ สູ່ขวัญ เจ้าภาพจะต้องเตรียมงานเลี้ยงแขกผู้มา ร่วมงานซึ่งก็จัดเป็นส่วนหนึ่งของการเสียสละ ด้วยการให้ทานด้านวัตถุสิ่งของต่างๆ และในตัว บทสູ່ขวัญก็มักจะมีเนื้อหาที่พรรณนาถึงวัตถุสิ่งของ ในการประพิธีกรรมซึ่งสื่อความหมายด้านการ ให้ทาน นอกจากนั้นยังได้กล่าวสื่อความหมายทาง ด้านปรัชญาในการดำเนินชีวิตหรือธรรมทานให้ ดำรงอยู่ในฮีตคองประเพณีอันดีงาน ตลอดจนการ สื่อความหมายด้านการให้อภัยซึ่งกันและกันไม่ว่า จะเป็นสູ່ขวัญคน สัตว์ สิ่งของ ได้สะท้อนให้เห็นถึง การเคารพให้เกียรติการอภัยกันละกันระหว่างคน สัตว์ สิ่งของ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ซึ่งมี พื้นฐานความรู้ในเรื่องหลักคำสอนเรื่องการให้ทาน อย่างมีนัยสำคัญ

3.4) หลักคำสอนว่าด้วยการเคารพบูชา การเคารพบูชาเป็นหลักการทางคุณธรรมจริยธรรมอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้คนมีจิตใจอ่อนโยน มีพฤติกรรมอ่อนน้อมถ่อมตน การเคารพบูชาเกิดจากความเคารพศรัทธาในสิ่งที่ตนเองนับถือ บทสวดวิญญูสำนวนอีสานได้สื่อความหมายให้เห็นถึงการทำความเคารพบูชาผู้ที่ควรเคารพบูชาไว้อย่างหลากหลาย เช่น พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ เทพยดา ดังปรากฏในบทสวดวิญญูภาค สวดวิญญูเด็กน้อย ที่ได้พรรณนาถึงพระคุณของบิดามารดา เพื่อสร้างปลุกจิตสำนึกให้เป็นผู้มีความกตัญญูตบเทวี เคารพต่อผู้มีพระคุณหรือบทสวดวิญญูบทอื่นๆ ก็ที่มักจะพรรณนาถึงการอัญเชิญสังคตศีลธิ์ อันสื่อให้เห็นถึงการเคารพบูชาต่ออำนาจสังคตศีลธิ์ทั้งหลาย เช่นนี้เป็นการสื่อความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม และเป็นหล่อหลอมให้ผู้คนในสังคมอีสานเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติต่อผู้อื่น มีความกตัญญูตบเทวีต่อผู้มีพระคุณ เคารพเชื่อฟังผู้หลักผู้ใหญ่ ตลอดถึงเป็นสังคมที่ยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ให้ความสำคัญและปฏิบัติตามฮีตคองประเพณีอันเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตของชุมชนอีสาน

3.5) หลักคำสอนเรื่องกฎไตรลักษณ์ คำสอนเรื่องไตรลักษณ์เป็นคำสอนทางพุทธศาสนาที่ทำให้เข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง 3 อย่าง คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต ทุกขัง ทุกชีวิตมีความทุกข์ และอนัตตา สภาพไม่มีตัวตน มีการเปลี่ยนแปลงไปไม่สามารถบังคับให้ยั่งยืนได้ตลอดไป บทสวดวิญญูสำนวนอีสานได้สื่อความหมายเกี่ยวกับหลักคำสอนเรื่องกฎไตรลักษณ์ ดังปรากฏในบทบทยศรีนาค ที่ได้พรรณนาหลักธรรมคำสอนเรื่องกฎไตรลักษณ์เป็นหลักคำสอนสำคัญของพุทธศาสนา ผู้ที่บวชเป็นพระสงฆ์จะต้องให้ความใส่ใจ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในชีวิตที่แท้จริง

อันสะท้อนให้เห็นการสื่อความหมายในการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา

3.6) หลักคำสอนเรื่องการหลุดพ้น หลักคำสอนว่าด้วยการหลุดพ้นตามหลักการทางพุทธศาสนาคือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดหรือนิพพาน บทสวดวิญญูสำนวนอีสานได้พรรณนาถึงการเข้าถึงนิพพานไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งผู้ประพันธ์มักจะกล่าวอวยพรให้ผู้เอาได้รับพร 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข พล และให้บรรลุถึงนิพพาน อันสะท้อนให้เห็นวิถีคิดเพื่อสื่อความหมายเกี่ยวกับหลักคำสอนเรื่องความหลุดพ้นตามหลักการทางพุทธศาสนา

2.2 การสื่อความหมายว่าด้วยแนวคิดด้านจิตสำนึกเชิงนิเวศ

จิตสำนึกเชิงนิเวศเป็นการสร้างจิตสำนึกหรือวิถีปฏิบัติให้เห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมผ่านการสื่อความหมายทางวรรณกรรม ธัญญา สังขพันธานนท์ (2556: 91) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับจิตสำนึกเชิงนิเวศไว้ว่า มนุษย์มีกระบวนการหรือระบบความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ที่แสดงถึงความสำนึกและตระหนักรู้ในความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม การเคารพและเกื้อกูลต่อชีวิตอื่น บทสวดวิญญูสำนวนอีสานได้สื่อความหมายให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศ ซึ่งสามารถแบ่งประเด็นการศึกษาได้ ดังนี้

2.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ คือ สิ่งหรือภาวะที่เชื่อว่ามีอำนาจอยู่นอกเหนือธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ มีอำนาจให้ผลและให้โทษได้ ในบทสวดวิญญูสำนวนอีสานได้พรรณนาถึงสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการสื่อความหมายว่าด้วยการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศทั้งที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือ

ธรรมชาติแบบดั้งเดิม และความสัมพันธ์ระหว่าง
มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติแบบพุทธศาสนา

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่ง
เหนือธรรมชาติแบบดั้งเดิม คือความสัมพันธ์ระหว่าง
มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติแบบดั้งเดิม ในบทสູ່
ขวัญล้านวนอีสาน ได้สื่อความหมายความสัมพันธ์
ที่มนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
อันเป็นความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นได้ปฏิบัติกับ
สิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อสื่อความหมายความสัมพันธ์
ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมนุษย์ให้
ความเคารพสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น การประกอบ
พิธีกรรมสູ່ขวัญข้าวที่ได้พรรณาคุณของข้าว
หรือพระแม่โพสพ การเสี่ยงทายผ่านระบบความ
เชื่อแบบดั้งเดิม การบูชาผีตาแฉง การบูชาผีปู่ตา
การเคารพผีแถน ได้สะท้อนให้เห็นถึงการสื่อ
ความหมายการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่าง
มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อให้เกิดความ
อุดมสมบูรณ์ในระบบนิเวศวัฒนธรรมตามกระบวนทัศน์
แบบความเชื่อดั้งเดิม ดังปรากฏตัวอย่างบทสູ່ขวัญ
ข้าว ความในตอนหนึ่งว่า

“...คนบ่ตายเพราะมีข้าว จึงได้เป็น
พระพุทธรเจ้ากุกๆ เพราะบุญชูถวายเป็นบาท จึงฉลาด
คนเขาว่ามาเยอขวัญเอย ทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว
เจ้าอย่าเหลียวไปทางอื่น เจ้าอย่าตื่นไปไส อย่า
ไปไกลจกตำ เจ้าอย่าว่าคนมาयी เจ้าอย่าตีคนมา
เหยียบ เจ้าอย่าเปรียบเป็นดินดอน คนออนซอน
บ่อดอยาก คนเหลือหลากในโลกา เขิญเจ้ามา
อยู่ในเล่า คนกินข้าวโพดนา แม่มีผลลากะบ่แล้ว
แม่ไม่มีแก้วกะบ่เอา คนมาเขาช่องสอง ออนซอน
หน่อโภชนัง กินอีหยังบ่ท้อเจ้า...” (สวิง บุญเจิม,
2534: 355)

ข้อความข้างต้นนั้นสื่อความหมายถึง
ข้าวมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตมนุษย์ ชุมชนท้องถิ่น
อีสานให้ความสำคัญเกี่ยวกับข้าวมาก ถ้ามีข้าวกิน
ชีวิตก็จะไม่อดตาย จึงมีพิธีกรรมสູ່ขวัญข้าว ถือว่า

ข้าวเป็นสิ่งที่มีความชีวิตจิตใจ และเทพเจ้าตนหนึ่งหรือ
พระแม่โพสพผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่ชุมชน
ท้องถิ่นอีสานให้ความเคารพยำเกรง ไม่สามารถ
ล่วงเกินได้ ตัวอย่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึง
ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ
แบบดั้งเดิมอย่างมีนัยสำคัญ

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่ง
เหนือธรรมชาติแบบพุทธศาสนา วิถีคิดแบบชาวบ้าน
ให้ความสำคัญเกี่ยวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์มีความ
สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ พระพุทธรเจ้าหรือเทพเจ้า
ผู้มีอำนาจบรรดาลทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์
ทางธรรมชาติได้ การเคารพบูชาเทพเจ้าหรือ
มีความเชื่อถือในพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธรเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์จะทำให้เกิด
ความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ขณะเดียวกัน
การไม่ปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา
หรือการไม่เชื่อเคารพยำเกรงในพระรัตนตรัยก็จะ
ทำให้สังคมขาดความสมดุลทางธรรมชาติ มนุษย์
จึงมีความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยการ
เคารพยำเกรงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธร บพสູ່ขวัญ
ล้านวนอีสานได้พรรณาถึงคุณของพระรัตนตรัย
หรือเทพเจ้า การอ้อนวอนร้องขอในอำนาจ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าให้เข้ามาร่วมเป็น
สักขีพยานในพิธีกรรมสູ່ขวัญแต่ละครั้ง เพื่อให้เกิด
ความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ อันเป็นการ
สื่อความหมายให้เห็นถึงมนุษย์มีความสัมพันธ์
กับสิ่งเหนือธรรมชาติแบบพุทธศาสนาอย่างมี
นัยสำคัญ ดังปรากฏตัวอย่างความในตอนหนึ่งว่า

“...ฝูงข้าทั้งหลาย จึงพร้อมกันมา
ขาวไหว้บูชาจึงเอากันมาพัดอาบสีลูบไล้ เพื่อว่ายัง
อยากได้ยั้งคำปรารถนา มีทั้งจวงจันทราหอฮันรศ
เค้าคั้นหอมดี มีทั้งจำปีจำปาทาถูบไล้ ฝูงทั้งหลาย
นพบาทไท้แทบบาทา ฝูงข้าไหว้พระแก้วเจ้าตน
ลือชาของอาจ ขอให้ได้ดั่งคำปรารถนา...” (อนุรักษ์
เอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม
อีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2558: 99)

ข้อความข้างต้นสื่อความหมายถึง ความสัมพันธ์ชุมชนท้องถิ่นอีสานให้ความสำคัญกับอำนาจเหนือธรรมชาติทางพุทธศาสนาควบคู่ไปกับอำนาจเหนือธรรมชาติแบบดั้งเดิม ในตัวบทสวดมนต์สำนวนอีสานมักจะพรรณนาถึงอำนาจเหนือธรรมชาติฝ่ายพุทธศาสนา พราหมณ์-ฮินดู และอำนาจดั้งเดิมควบคู่กันไป อันมีนัยของการสื่อความหมายที่แสดงให้ว่าชุมชนอีสานมีการนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่มีการประสมประสานคติความเชื่อระหว่างพุทธ พราหมณ์ ผี เข้าด้วยกัน

2.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สืบเนื่องจากอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถแยกออกจากธรรมชาติได้ มนุษย์จึงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติถูกทำลายย่อมส่งผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์ การเคารพให้เกียรติต่อระบบนิเวศจึงมีความสำคัญต่อการดำรงเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ วิธีคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเชิงพุทธจึงมองทุกสรรพสิ่งล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์เชิงนิเวศ บทสวดมนต์สำนวนอีสานได้สื่อความหมายให้เห็นถึงการอยู่รวมกันกับธรรมชาติอย่างประสมกลมกลืน โดยการเคารพให้เกียรติสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ สิ่งของ มีความเสมอภาพกันในระบบนิเวศ การอยู่รวมกันกับธรรมชาติ จะมีลักษณะของการอนุรักษ์ ใช้อยู่ และการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ ดังนี้

1) มนุษย์กับการอนุรักษ์ธรรมชาติ การอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในอีกมิติหนึ่ง ซึ่งเป็นการสร้างสำนึกรักษ์ธรรมชาติ ถึงแม้มนุษย์จะมีสิทธิ์ใช้สอยธรรมชาติได้ตามอำเภอใจของตน เมื่อมนุษย์ไม่มีจิตที่จะอนุรักษ์ ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือธรรมชาติจะกลับมาทำลายมนุษย์ได้ เช่นเดียวกับ บทสวดมนต์สำนวนอีสานได้สื่อความหมาย

ให้เห็นถึงการสร้างสำนึกเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ ดังปรากฏให้เห็นในบทสวดมนต์ เช่น สวดมนต์ข้าว สวดมนต์ลาน สวดมนต์เล่า สวดมนต์ข้าว สวดมนต์ม่อน สวดมนต์ข้าวได้พรรณนาถึงการให้ความสำคัญของข้าว การบูชาข้าวหรือพระแม่โพสพ การปลูกข้าว ซึ่งมีพันธุ์ข้าวชนิดต่าง ๆ การไม่เคารพหรือการทำลายข้าวทำให้มนุษย์อดยาก ขณะที่สวดมนต์ม่อนก็ได้พรรณนาถึงคุณค่าของการเลี้ยงไหม การขยายสายพันธุ์ของตัวม่อน ซึ่งเป็นการสื่อความหมายให้เห็นถึงการสร้างการจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติ ดังปรากฏข้อความตัวอย่างในบทสวดมนต์ข้าวที่พรรณนาถึงพันธุ์ข้าวชนิดต่าง ๆ ความในตอนที่หนึ่งว่า

“...สัตสาฝูงข้าวกล้าดำเหล่านนั้นแม่นข้าววัน ฮวงขันนั้นแม่นข้าวหมากกอก ดำขอกนั้นแม่นข้าวหมากเขือ เม็ดเจียนั้นแม่นข้าวบ้องแฉั่ว ฮวงแฉ่วนั้นแม่นข้าวแขวงเม็ด ปูนนั้นแม่นข้าวปลาหลด เม็ดอาจนั้นแม่นข้าวหมากโพธิ์ เม็ดปอนั้นแม่นข้าวซี่ข้าง ข้าวช่วงและกาแสน เม็ดแงนนั้นแนข้าวจ้าว แก่ฟ้าวนั้นแม่นข้าวหอมดอก สุกพอนั้นแม่นข้าวแม่ฮ้าง หอมอ้อยท่อยนั้นแม่นข้าวจอมนางดำกลางนั้นแม่นข้าวกำ เม็ดอ่ำทำนั้นแม่นข้าวจอมนาง...” (จินดา ดวงใจ และบุญ ปรปฐนโณ, 2544: 4)

2) มนุษย์กับการใช้สอยธรรมชาติ บทสวดมนต์สำนวนอีสานนอกจากจะสื่อความหมายให้เห็นถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติแล้ว การใช้สอยธรรมชาติก็เป็นส่วนหนึ่งที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากบทสวดมนต์เขียนสวดมนต์ขึ้นบ้านใหม่ สวดมนต์ข้าวได้สื่อความหมายให้เห็นถึงมนุษย์นำเอาทรัพยากรทางธรรมชาติมาใช้ในการดำรงชีวิตของตน บทสวดมนต์เขียนได้พรรณนาการถึงเลือกหาต้นไม้ที่เหมาะสมในการสร้างบ้าน ขณะเดียวกันสวดมนต์ข้าวก็เป็นการพรรณนาถึงข้าวมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตมนุษย์เช่นกัน ดังนั้น ทั้งต้นไม้อะไรและข้าวจึงมีคุณค่าต่อมนุษย์ ความ

สัมพันธ์ด้านการใช้สอยธรรมชาติของมนุษย์กับ
ธรรมชาติเป็นสัมพันธ์แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย ไม่
ทำลายธรรมชาติ หากแต่เป็นการเคารพให้เกียรติ
ธรรมชาติโดยการสร้างสำนึกว่าธรรมชาติก็มีชีวิต
จิตใจหรือมีขวัญเช่นเดียวกับมนุษย์จึงมีการทำพิธี
สູ່ขวัญให้กับธรรมชาติเฉกเช่นเดียวกับมนุษย์
ดังปรากฏข้อความตัวอย่างในบทสູ່ขวัญขึ้นบ้าน
ใหม่ความในตอนหนึ่งว่า

“...จักพรรณนาแต่เดิมตาเค้า จักแจ้ง
เข้าหาไม้ปลูกเฮือน มีใจเพียรทั้งเยื่อนยาก แต่ง
ถมหากทั้งน้ำบั้งทั้ง ความเคียวหวานคมแลมีดพริ้ว
แล้วจึงแบกเข้าป่าดงดอน เดินดงดอนมือแรง
มือเข้า วันค้ำเข้าสุริย์จึงมา บางผ่องกินสุราแกมเข้า
ตื่นมือเข้างายแล้วจึงไป จงใจเข้าดงเลาหาชอกไปพบ
พอสาคั่วปอดดี ไม่มีศรีเอาเป็นเสาแฮก แล้วจึง
แบกหวานใส่พื้นลง ตัดปลายปงลำดีสะอาดนี้
แม่ธรรมชาติไม้ค้ำไม้คุณ พันลำลุนเป็นเสาชขวัญ
เป็นคู่...” (พระครูถาวรธรรมรัตน์, ม.ป.ป.: 38)

3) มนุษย์กับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ
จากการอธิบายความสัมพันธ์เชิงอนุรักษ์และ
การใช้สอยธรรมชาติข้างต้นนั้น เป็นการสื่อ
ความหมายให้เห็นถึงมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของ
ธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติถูกทำลายก็เป็นการ
ทำลายมนุษย์ด้วยเช่นกัน ดังนั้นมนุษย์จึงอยู่
ร่วมกับธรรมชาติอย่างผสมกลมกลืน ซึ่งสอดคล้อง
กับมุมมองทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับโลกหรือ
จักรวาล โลกทั้ง 3 คือ สวรรค์ มนุษย์ นรก มีความ
เชื่อมโยงเกี่ยวกับข้องกัน เมื่อธรรมชาติถูกทำลาย
ก็ย่อมมีผลกระทบต่อโลกทั้ง 3 ด้วยเช่นกัน หลัก
การทางพุทธศาสนาจึงเน้นการไม่เบียดเบียน
การไม่ทำร้าย การไม่ทำลาย และการไม่สร้างความ
เสียหายต่อสรรพสิ่ง บทสູ່ขวัญสำนวนอีสานได้
สื่อความหมายให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ
ดังจะเห็นได้จากการสູ່ขวัญคน การสູ່ขวัญสัตว์
และการสູ່ขวัญวัตถุสิ่งของ ต่างก็สื่อความหมาย

ให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างประสม
กลมกลืน โดยการเคารพเกียรติสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่
ชีวิตอย่างเท่าเทียมกันซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความ
สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติได้อย่างมี
นัยสำคัญ ดังปรากฏข้อความตัวอย่างในบทสູ່ขวัญ
ควาย-วัวความในตอนหนึ่งว่า

“ข้าขอเชิญเทพยดาเจ้าจงมาช่วย
อวยพร ให้มหิงสากาสตนาอาจให้เป็นตัวสามารถ
เทียมพอรพี มีกำลังตั้งพญาราชสีห์ตัวองอาจ
เทียมตั้งกฤษราชราชตัวชื่อเอราวัณ อันมีในเมือง
สวรรค์ เทวโลก เชิญขวัญเจ้ามากินน้ำในโตกโตคำ
ให้เจ้ามีกำลังตั้งหนุมานสิทธิเดช ดังมาทำวาระเกษ
ขี้เลื่อมาร ดังสังครีพตัวหาญหักฉัตรแก้ว ดังองค์
ตัวเลิศแลถวายสาส์น ให้เจ้ามีบิรวารนับด้วย
ร้อย ทั้งควายน้อยถึงกว่าขามคะนอง ให้เข้าสู้อัก
บุญคุณแก่เจ้าของผู้เลี้ยงถึงยามเที่ยงให้เจ้าเข้ามา
เอือน...” (อนุรักษ์นอกสารโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะ
และวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
2558: 77)

จากข้อความข้างต้นสื่อให้เห็นถึงการ
เกียรติสรรพสัตว์ทั้งคน สัตว์ สิ่งของ ที่อยู่ภายใต้
ระบบธรรมชาติเดียวกันซึ่งจะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่ง
กันและกัน เป็นการสื่อความหมายถึงสังคมทอง
ถิ่นอีสานมีระบบการจัดการธรรมชาติแบบถ้อย
ที่ถ้อยอาศัยกัน ถึงแม่มนุษย์จะมีสิทธิ์ในการ
ใช้สอยธรรมชาติอย่างเต็มที่ก็ตาม แต่มนุษย์จะ
ต้องมีจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ การอยู่ร่วมกัน
ธรรมชาติ บทสູ່ขวัญสำนวนอีสานได้สะท้อนให้
วิคิดอันสื่อความหมายถึงการอยู่ร่วมกันในธรรมชาติ
แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย โดยมีรากฐานวิคิดที่มนุษย์
ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ดังนั้นการสູ່ขวัญ
จึงไม่ใช่เป็นการสູ່ขวัญที่มุ่งเฉพาะมนุษย์เพียง
อย่างเดียว หากแต่เป็นการสร้างนึกเกี่ยวกับการ
เคารพให้เกียรติธรรมชาติ ทั้งมนุษย์ สัตว์ วัตถุ
สิ่งของที่มีความเกี่ยวข้องกันกับการดำรงชีวิต

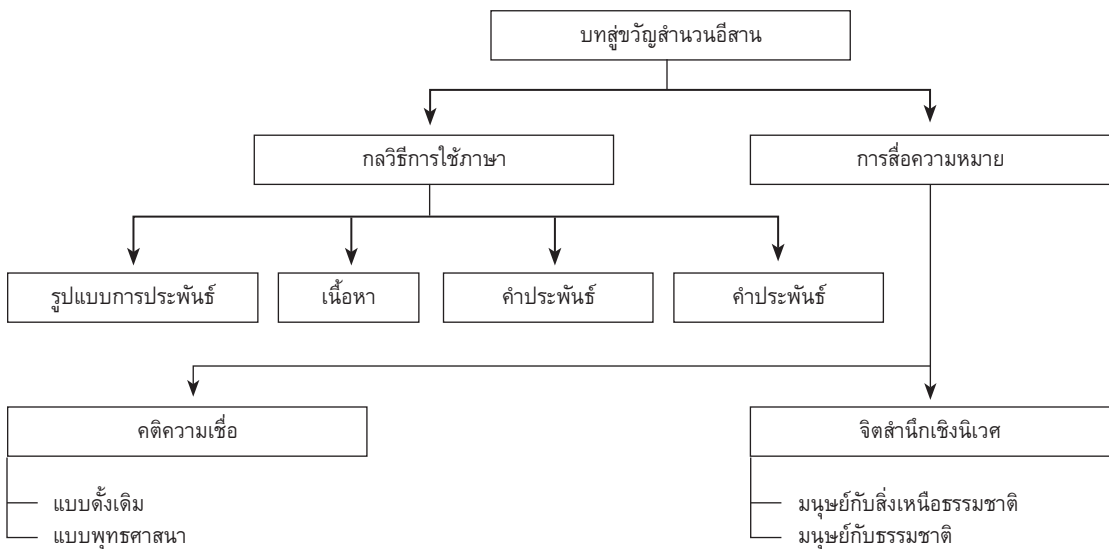
มนุษย์ด้วยกัน บทสູ່ขัวัญสำนวนอีสานจึงได้มีการสื่อความหมายทางสังคมผ่านเรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศให้กับชุมชนท้องถิ่นอีสานได้อย่างมีนัยสำคัญ

สรุปอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า กลวิธีการใช้ภาษาในบทสູ່ขัวัญสำนวนอีสาน ได้แก่ กลวิธีการใช้ภาษาตามรูปแบบคำประพันธ์ กลวิธีการใช้ภาษา

ด้านการนำเสนอเนื้อหา กลวิธีการใช้ภาษาตามการใช้คำประพันธ์ และกลวิธีการใช้ภาษาตามสำนวนโวหาร ส่วนการสื่อความหมายทางสังคม ได้แก่ การสื่อความหมายว่าด้วยแนวคิดด้านคติความเชื่อ และการสื่อความหมายว่าด้วยแนวคิดด้านจิตสำนึกเชิงนิเวศ ซึ่งสามารถสรุปกลวิธีการทางภาษาและการสื่อความหมายทางสังคมในบทสູ່ขัวัญสำนวนอีสาน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 กลวิธีการใช้ภาษาและการสื่อความหมายในบทสູ່ขัวัญสำนวนอีสาน

1. กลวิธีการใช้ภาษาในบทสູ່ขัวัญสำนวนอีสาน เป็นการศึกษากลวิธีทางภาษาตามรูปแบบการประพันธ์แบบร้อยยาว กลวิธีด้านการใช้คำประพันธ์ และกลวิธีด้านสำนวนโวหาร ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะการใช้ภาษา ดังที่ ชัยวัฒน์ไชยสุข และสมเกียรติ รัชชเมธี (2559: 112) กล่าวถึงศิลปะการใช้ถ้อยคำในภาษาไทย ประกอบด้วย การใช้คำซ้ำ การใช้คำแสดงภาพ การใช้คำหลากคำ การใช้คำมีรส การใช้คำมีเสียงเสนาะขวัญใจ บุญคุ้ม (2559: 19-20) ได้กล่าวถึงสำนวน

โวหาร ประกอบด้วย บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และ อุปมาโวหาร

อย่างไรก็ตามการศึกษาว่าด้วยการใช้ภาษาในบทสູ່ขัวัญนั้น มีการศึกษาไว้อย่างหลากหลาย บุญธรรม ทองเรือง (2536) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วรรณกรรมคำสູ່ขัวัญอีสาน” ได้ชี้ให้เห็นว่า ศิลปะการใช้คำได้แก่ คำซ้ำ คำซ้อน การหลากคำ และการแทรกโวหาร ขณะที่ ประภาส ทิพยมาศ (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วรรณศิลป์ในบทสູ່ขัวัญของหมอลำสุตจำเนียร พันธุ์” ได้ชี้ให้เห็นว่า บทสູ່ขัวัญ

ของหมอสູ່ขຽວจำเนียร พันธวี มีโครงสร้าง 3 ส่วน คือ ส่วนนำ ส่วนดำเนินเรื่อง และส่วนสรุป ประเภท รูปแบบบทสູ່ขຽວเป็นประเภทร่ายยาว สำหรับ ศิลปะการใช้ภาษา ประกอบด้วย ศิลปะการใช้เสียง การใช้คำ ไว้อย่างน่าสนใจ เช่นเดียวกับ สายหยุด บั้วทุม (2559: 29-45) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “เปรียบเทียบ บทสູ່ขຽວลาวกับบทสູ່ขຽວอีสาน: โครงสร้างทางวรรณกรรมและบทบาทหน้าที่” ได้ชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างของบทสູ່ขຽວ ประกอบด้วย บทชุมนุมเทวดา บทประณามหรือบทไหว้ บทเกริ่นหรืออารัมภบท บทเชิญขวัญ บทปลอบขวัญ บทปิดเคราะห์ และบทให้พร การศึกษาวิจัยดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึงศิลปะการใช้ภาษาในบทสູ່ขຽວสำนวนอีสาน ซึ่งการศึกษาศิลปะการใช้ภาษาเป็นการศึกษาในรูปแบบเดียวกับกลวิธีการของการใช้ภาษา ที่มีการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้าง การใช้คำ การใช้สำนวนโวหาร เป็นสำคัญ งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงการใชภาษาในอีกมิติหนึ่งจากการศึกษาวรรณกรรมจากตัวบทที่เป็นสำนวน เอกสารโบราณและเอกสารสื่อสิ่งพิมพ์ที่หลากหลาย อันเป็นการตอกย้ำความสำคัญของการใช้ภาษาในบทสູ່ขຽວสำนวนอีสานในลักษณะเดียวกัน

2. การสื่อความหมายทางสังคมในบทสູ່ขຽວสำนวนอีสาน เป็นการศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมที่ปรากฏในบทสູ່ขຽວสำนวนอีสาน ซึ่งประกอบไปด้วย การสื่อความหมายเกี่ยวกับคติความเชื่อ ซึ่งสามารถจำแนกเป็นคติความเชื่อแบบดั้งเดิม คติความเชื่อแบบพุทธศาสนา และการสื่อความหมายเกี่ยวกับจิตสำนึกเชิงนิเวศที่มนุษย์มีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติมาช้านานแล้ว ดังที่ ธัญญา สังขพันธ์ (2556: 91-92) ได้กล่าวว่า สังคมชุมชนบุพกาลและยุคแรกเริ่มก่อตั้งรัฐเป็นสังคมมนุษย์อาศัยพึ่งพิงธรรมชาติ และมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด เพราะวิถีการผลิตและปัจจัยในการผลิตยังอาศัยปัจจัย

ธรรมชาติตามวิถีคิดและภูมิปัญญาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะนี้ อาจเรียกได้ว่าเป็น “จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวตั้งเดิม” ความคิดที่ว่ามนุษย์มาจากธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นกระบวนการคิดจิตสำนึกเชิงนิเวศแนวตั้งเดิมที่น่าสนใจ และมีร่องรอยหลักฐานปรากฏในตำนานพื้นเมืองและวรรณกรรมคติทางศาสนาบางเรื่อง เช่นเดียวกับบทสູ່ขຽວสำนวนอีสานได้ทิ้งร่องรอยการสื่อความหมายเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศ สืบเนื่องจากความเชื่อแบบท้องถิ่นได้มีการประสมประสานความเชื่อระหว่างพุทธ พราหมณ์ ผี เข้าด้วยกัน อันสะท้อนให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนทางความเชื่อที่มีนัยของการสื่อความหมายทางสังคมอย่างน่าสนใจ ดังที่ สมชาย ลำดวน และคณะ (2554: 9-13) ได้อธิบายถึงลักษณะของศาสนาและความเชื่อในสังคมไทยไว้ว่า ลักษณะของความเชื่อที่แพร่หลายในสังคมไทยและมีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมไทยมาแต่อดีตคือรูปแบบของศาสนา ความเชื่อที่มีทั้งผี พราหมณ์ และพุทธปะปนอยู่ กล่าวคือผีและอำนาจลึกลับในธรรมชาติหรือที่เราใช้คำว่าไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทยที่มีมาก่อนศาสนา พราหมณ์และก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามา สอดคล้องกับ สุรางค์ จันทวานิช และสุวรรณา สถาอานันท์ (2539: 153) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาไว้ว่า ความเชื่อที่คนในสังคมไทยยึดถือกันอยู่ก่อนหน้าที่จะได้รับอิทธิพลทางความคิดจากวัฒนธรรมอินเดียโดยเฉพาะศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิมที่สำคัญที่สุดคือความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีมาก่อนพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามา ขณะที่ วีระพงษ์ มิไธสง (2560: 3-6) ได้อธิบายว่า ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาตินั้นหมายถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่โดยทั่วไปในธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำลำธาร มนุษย์ในยุคบรรพกาลต่างมีชีวิตที่กลมกลืนกับ

ธรรมชาติเหล่านั้น จนเกิดเป็นโลกทัศน์ทางความเชื่อต่อสิ่งเหล่านี้ในมิติต่างๆ กล่าวคือ ต้นไม้โดยทั่วไปมีลักษณะใหญ่โตกว่าปกติเป็นพิเศษ เช่น ต้นตะเคียน ต้นไทร ต้นสัก ต้นไม้เหล่านี้สามารถสร้างจินตนาการให้มนุษย์รู้สึกว่าเป็นใหญ่โตกว่าปกติ น่าจะมีบางสิ่งบางอย่างที่ซ่อนอยู่ เช่น รุกขเทวดา หรือนางไม้ ที่เชื่อว่าเป็นวิญญาณที่อยู่ตามต้นไม้ใหญ่ อันเป็นการสื่อความหมายอย่างหนึ่งของการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศ

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมบทสູ່ขวัญสำนวนอีสานที่เป็นฉบับเอกสารโบราณที่บันทึกหรือจารด้วยอักษรถิ่นอีสานและอักษรภาษาไทยปัจจุบันเพื่อให้เห็นผลวัดการเปลี่ยนแปลงในภาษาไทยและภาษาถิ่นอีสาน

2. ควรศึกษากลวิธีการใช้ภาษาและการสื่อความหมายทางสังคมจากวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องอื่นๆ

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารโบราณ. (2558). *สູ່ขวัญ: คน สัตว์ พืช และสรรพสิ่ง ในเอกสารโบราณอีสาน*. เอกสารวิชาการลำดับที่ 25. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. มหาสารคาม: อภิชาตการพิมพ์.
- กิ่งแก้ว อัดถาวร. (2514). *วรรณกรรมจากบ้านใน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ขวัญใจ บุญคุ้ม. (2559). *วจนลีลาและบทบาทหน้าที่ของเพลงลูกทุ่ง*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- จินดา ดวงใจ และบุญ ปรีปุ่นโณ. (2495). *ประชุมสุนทรขวัญโบราณ*. ขอนแก่น: คลังนาหาธรรมสังฆภัณฑ์.
- ชัยวัฒน์ ไชยสุข และสมเกียรติ รัชม์มณี. (2559). "กลวิธีการใช้ภาษาและภาพสะท้อนสังคมในวรรณกรรมบันเทิงคดีของมกุฏ อรฤดี". *รมยสารภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 10(1), 55-64.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2556). *วรรณคดีสี่เขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: นาค.
- ธีระพงษ์ มีไธสง. (2560). *ฝักบัวพุทธการผสมผสานทางความเชื่อ*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- บุญธรรม ทองเรือง. (2536). *วรรณกรรมคำสູ່ขวัญอีสาน*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เบญจพร เรื่องเลิศบุญ. (2530). *สินไซฉบับจังหวัดปราจีนบุรี: การศึกษาเชิงวิจารณ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประคอง นิมนานเหมินทร์. (2521). *"ขวัญและคำเรียกขวัญ", ลานนาไทยคดี*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์เจริญวิทย์การพิมพ์.
- ประภาส ทิพยมาศ. (2551). *วรรณศิลป์ในบทสູ່ขวัญของหมอสุดจำเริญร พันทวิ*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระครูถาวรธรรมรัตน์. (ม.ป.ป.). *หนังสือสวดมนต์ สູ່ขวัญ*. ม.ป.ท.

- สมชาย ลำดวน และคณะ. (2554). *สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัฒนธรรมทางจิตใจในมหาวิทยาลัยมหาสารคาม*.
มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สวิง บุญเจิม. (2534). *ตำรามรดกอีสาน*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- สายหยุด บัวท่อม. (2559). *เปรียบเทียบบทพิสูจน์ลาวกับบทพิสูจน์อีสาน: โครงสร้างทางวรรณกรรมและ
บทบาทหน้าที่*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สุภาภรณ์ จันทวานิช และสุวรรณา สถาอานันท์. (2539). *พื้นฐานความคิดทางสังคมและวัฒนธรรมไทย*.
เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาสังคมและวัฒนธรรมไทย หน่วยที่ 1-7. หน้า 141-192.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.